

Ю. Г. КОЛОСОВ

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСЕЛЕННЯ КРИМСЬКИХ ЯЙЛ В КАМ'ЯНУ ДОБУ

В результаті більш ніж півсторічної роботи в Криму археологи відкрили велику кількість стоянок епохи каменю, матеріали яких допомагають висвітлити ряд важливих природно-історичних питань.

Стоянки первісної людини, які відносяться до палеолітичного часу, зосереджені, головним чином, в районі другого пасма Кримських гір.

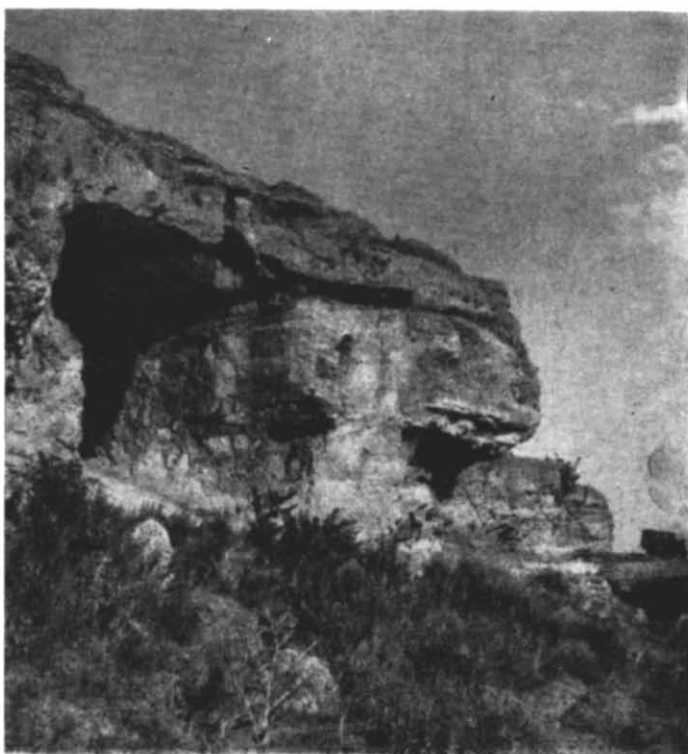

Рис. 1. Печера Аджі-коба (фото М. А. Воїнственського).

Тут в епоху каменю вдало поєднувалися життєво необхідні для існування первісної людини умови. Численні печери, гроти, навіси служили природними житлами. Долини та плато, багаті на різні види тварин,

правили за прекрасні мисливські угіддя. Доповненням до сприятливих природних умов життя первісної людини служили гірські річки та родовища кременю.

Однак знахідки палеолітичних пам'яток переважно в передгірній місцевості не виключають можливості заселення первісною людиною і відносно високогірного району Криму. Доказом цього є відкриття поки що єдиної стоянки в печері Аджі-коба, яка знаходиться в скелястому урвищі західного схилу Карабі-яйли (рис. 1)¹. Г. А. Бонч-Осмоловський, який розкопав тут в 1933 р. культурний шар на площі 50 кв. м, виявив два комплекси матеріалів; мустьєрський (рис. 2, 1—4) та пізньопалеолітичний (рис. 2, 5—40). Про заселення первісною людиною гірських плато-яйл свідчать також виявлені О. М. Бадером і Л. М. Соловйовим крем'яні знахідки мустьєрського часу на Карабі-яйлі та Ай-Петринській яйлі².

Остеологічний матеріал з культурного шару Аджі-коби та інших печер Карабі-яйли показує, що в мустьєрський час на Карабі-яйлі і її схилах водилися (або заходили туди) такі тварини, як бик, сайгак, благородний та північний олені, гієна, носорог, кінь, осел, вовк, лисиця, корсак, ведмідь та рись. В пізньому палеоліті носорога та коня змінили муфлон і козел³. В наведеному списку представників фауни присутні як степові види тварин (сайгак, осел, кінь), так і лісові (ведмідь, рись).

Залежність життя первісної людини від кількості тварин в мисливських районах не раз підкреслювалася в археологічній літературі⁴. Отже, заселення первісною людиною Аджі-коби тому і було можливе, що в кам'яну добу Карабі-яйла являла собою мисливське угіддя.

Єдина поки що знахідка палеолітичної пам'ятки на Карабі-яйлі пояснюється, на наш погляд, недостатньою археологічною дослідженістю яйл Криму взагалі. Адже проведені недавно дуже незначні розвідки на західному схилі Ай-Петринської яйли виявили нову, хоч і більш пізню, пам'ятку — грот Водопадний.

Заселення первісною людиною печери Аджі-коба в якійсь мірі допомагає висвітлити ряд питань, зв'язаних з історією антропогену. На жаль, частина дослідників підходить до рішення природно-історичних питань без врахування комплексних даних споріднених наук, особливо археології. Однак в останні часи помічається злам — все більше з'являється праць, в яких поряд з даними інших наук використовується і археологічний матеріал. Назвемо хоч би працю Б. І. Іванова⁵, в якій автор слідом за О. С. Мойсеевим⁶ і О. М. Бадером⁷, на основі використання даних пилкового аналізу і археологічних знахідок прийшов до правильного висновку про те, що яйла ще в мезолітичну епоху була вкрита лісом.

Зважаючи на палеонтолого-археологічні матеріали з печери Аджі-коба та аналіз змін клімату Криму в четвертинний період⁸, можна

¹ С. А. Трусова, Раскопки в пещере Аджи-коба в 1933 г., СА, V, 1940; О. Н. Бадер, Новые данные по палеолиту горного Крыма, «Бюлл. КИЧП», № 6-7, 1940, стор. 86.

² Л. Н. Соловьев, Отчет об исследованиях на Ай-Петринской яйле в 1955 г., Архив відділу античної та середньовічної археології Інституту археології АН УРСР.

³ С. А. Трусова, вказ. праця.

⁴ А. П. Окладников, Темир-Таш, Палеолитический человек, М., 1949; Д. Лев, Новые пещерные стоянки эпохи палеолита в Узбекистане, СЭ, 1949, № 1; П. П. Ефименко, Первобытное общество, К., 1953.

⁵ Б. И. Иванов, Опыт выделения естественно-исторических угодий в Крыму, Наукові записки Львівського університету, т. 40, вип. 4, Львів, 1957.

⁶ А. С. Моисеев, Каменный век на Крымской яйле, Природа, 1923, № 1.

⁷ О. Н. Бадер, Изучение эппалеолита Крымской яйлы, СА, V, 1940.

⁸ А. А. Борисов, Климаты Крыма в различные геологические эпохи, Вестник ЛГУ, 1955, № 4.

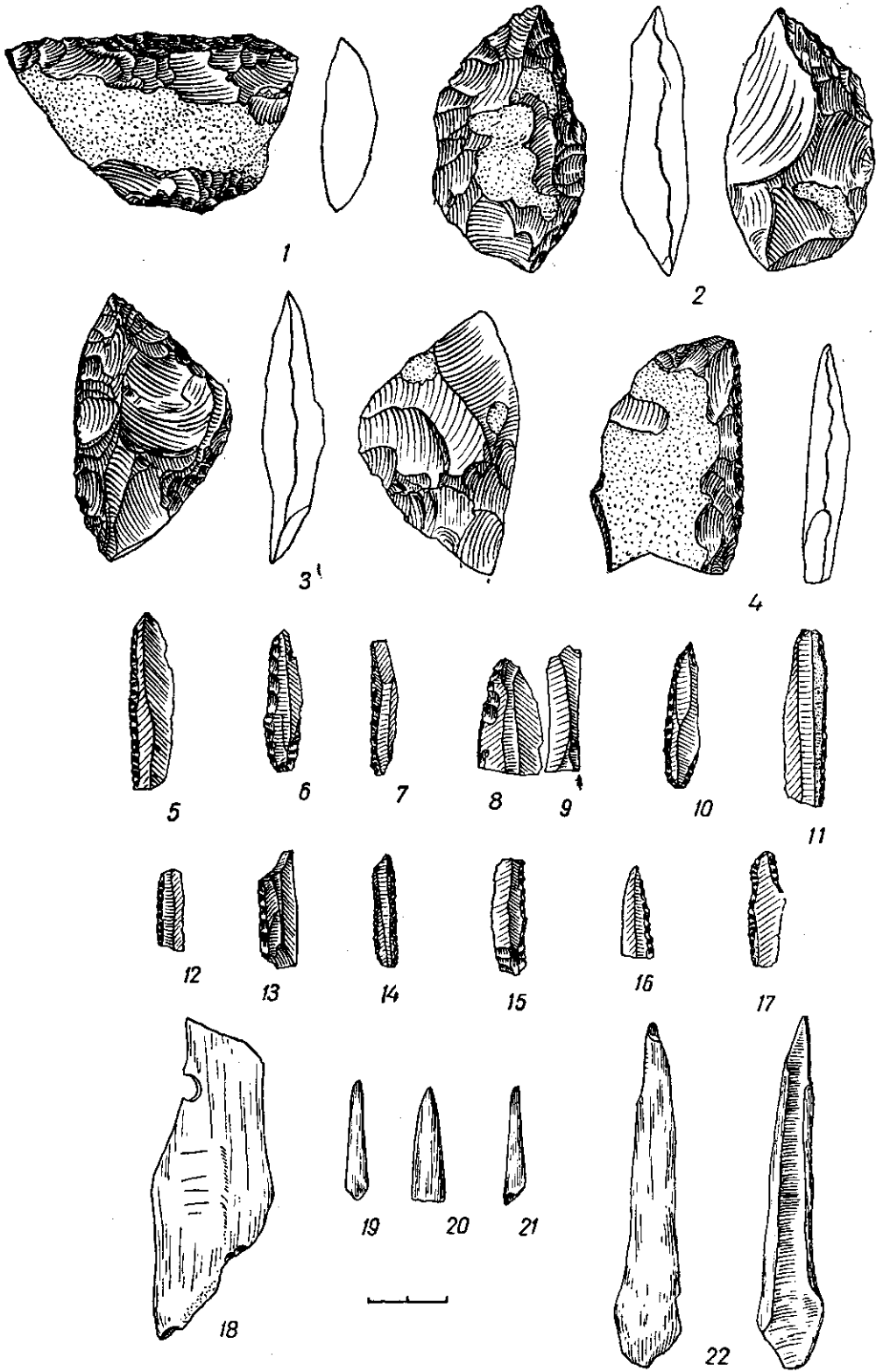
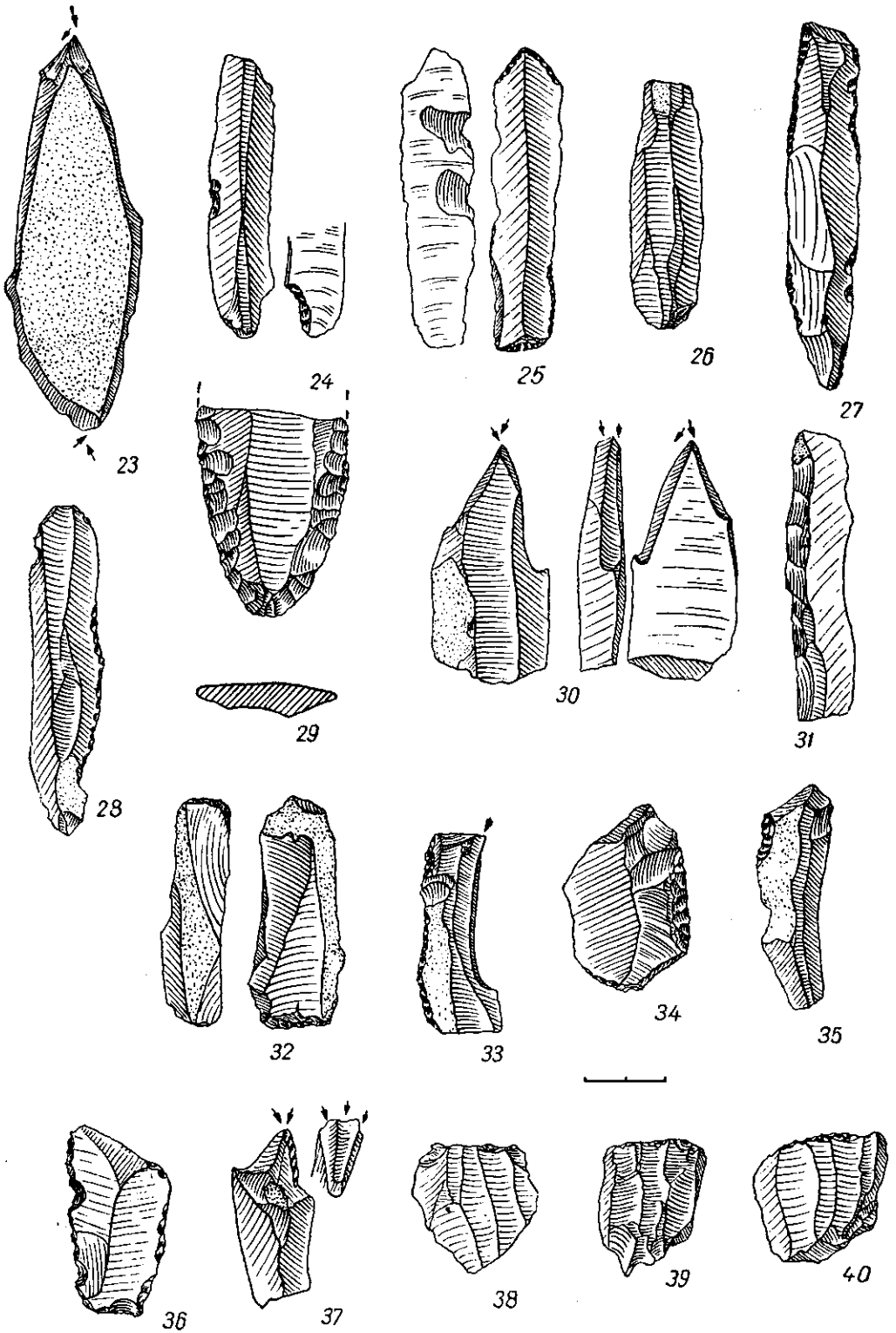

Рис. 2. Крем'яні та кісткові знаряддя мусьєрського часу; 5-17, 23-40—крем'яні

з печери Аджі-коба.

знаряддя пізньопалеолітичного часу; 18—22 — утилізовані кістки.

висловити припущення, що з середньочетвертинної епохи і до початку голоцену на яйлі не було лісу, хоч існувала багата на степові трави рослинність. Ліси, мабуть, держалися тільки на схилах, доходячи до самого верхнього поясу яйл.

Палеонтологічний матеріал Аджі-коби, як і палеолітичні шари Кийк-коби, Чокурчі, Вовчого гроту, Шайтан-коби, Старосілля та інших печер другого пасма, дає мішану фауну. Це пояснюється тим, що первісні мисливці оселялися переважно в місцях сполучення долин з передгір'ями, де можна було добувати і степових, і лісових тварин. В цьому відношенні фізико-географічні умови стоянок в передгір'ях і на яйлах подібні.

У вузьких долинах, в умовах сильно пересіченої місцевості, палеолітичні стоянки рідкі і виглядають як недовгочасні сховища (Карань-коба, нижній шар Кара-коби).

Якщо дотримуватись гіпотези, згідно з якою льодовики або сніговики вкривали гірські плато Криму в четвертинний період на протязі всього року⁹, то життя людини в цей час на яйлах слід вважати неможливим; цьому, як бачимо, суперечить сам факт існування стоянки Аджі-коба.

Не менш важливо з'ясувати питання про наявність четвертинних відкладень на яйлах Криму. В зв'язку з цим особливий інтерес становлять вищезгадані знахідки О. М. Бадера і Л. М. Соловійова, які віднесені останніми до мустьєрського часу.

Однак можливості подібних знахідок значно обмежені тією обставиною, що ділянки з четвертинними нашаруваннями збереглися на яйлах не скрізь. За даними В. Г. Бондарчука, на кримських яйлах такі нашарування взагалі відсутні¹⁰. На жаль, останній не розкриває причин відсутності або зникнення четвертинних відкладень на яйлах. Мабуть, це питання потребує сумлінного геологічного аналізу, тим більше, що деякі дослідники відносять нижні шари материкового ґрунту стоянки Ат-Баш на Ай-Петринській яйлі до четвертинної епохи¹¹.

Отже, археологічні дані свідчать про заселеність, хоч би і частково, кримських яйл в ранньопалеолітичний і пізньопалеолітичний часи. Яйли не залишалися безлюдними і в епоху мезоліту.

Останнє зледеніння не зачепило Криму, що відбилося на кліматі, тваринному і рослинному світі останнього. Починає встановлюватися теплий і вологий клімат, вмирають або мігрують на північ холодолюбні види тварин минулої епохи, фауна біднішає і за складом наближається до сучасної. Збільшується населення, скорочуються мисливські угіддя. Замість досить великих мисливських колективів на яйлі оселяються невеликі групи мисливців, озброєних луками і стрілами. Такі групи в теплий сезон року виходять на плато яйл, вибираючи місця на галявинах лісу, у верхів'ях гірських річок або джерел.

До теперішнього часу в археологічній літературі існує думка про те, що на яйлах відсутні стоянки азильського часу¹². Ми вважаємо, що слід говорити про сезонний, але безперервний процес заселення яйл,

⁹ А. А. Борисов, вказ. праця; С. О. Ковалевський, Доповідь на конференції в Інституті геологічних наук АН УРСР, К., 1958.

¹⁰ В. Г. Бондарчук, Строение четвертичных (антропологеновых) отложений и проблемы к геологии квартера Украины, Четвертичный период СССР, вып. 13, 14, 15, К., 1961.

¹¹ О. Н. Бадер, Изучение эпипалеолита Крымской яйлы, СА, V.

¹² С. Н. Бибииков, Позднейший палеолит Крыма, Материалы по четвертичному периоду СССР, вып. 2, М.—Л., 1950; А. Д. Столяр, Об одном центре одомашнивания свиньи, СА, 1959, № 3, стор. 6—7; Д. А. Крайнов, Пещерная стоянка Таш-Аир I как основа для периодизации послепалеолитических культур Крыма, МИА, № 91, М., 1960.

починаючи з середньочетвертинного періоду. При цьому кількість стоянок на них поступово збільшується.

Не слід недооцінювати яйлу як мисливське угіддя, що роблять деякі дослідники, на думку яких вона була менш зручною для полювання, ніж передгірно-степові райони. В давнину яйла, треба думати, мала вигляд відмінний від нинішнього. Завдяки вологому клімату на яйлах, мабуть, виростили трави, а річок, джерел і, нарешті, талої води, що затримувалася в замулених карстових воронках, було значно біль-

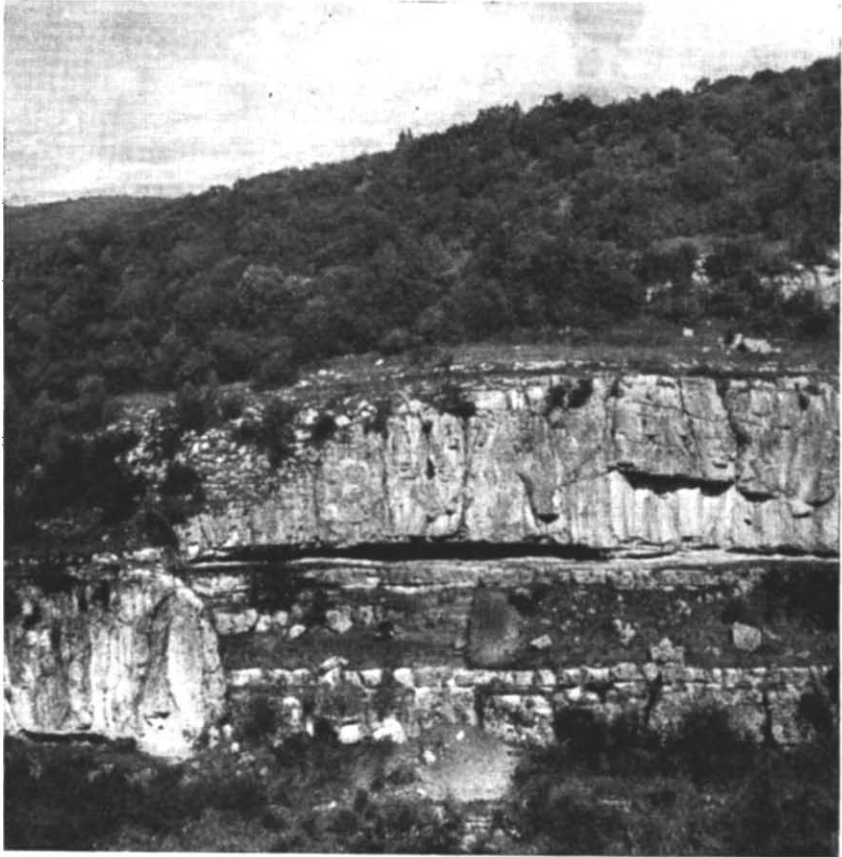

Рис. 3. Грот Водопадний.

ше, ніж тепер. Про це, в першу чергу, свідчать короткочасні стоянки в тих місцях, де в наш час вода відсутня. Про те, що яйли були улюбленими місцями для мисливства, свідчить також велика кількість стоянок більш пізньої доби. Зараз ми знаємо понад сотню мезолітичних та неолітичних стоянок на яйлах, в той час як таких знахідок на всій іншій території Криму відомо значно менше.

В останні роки нам вдалося не тільки зібрати підйомний матеріал пізньоазійського періоду на яйлах, але і провести розкопки стоянки цього часу в гроті Водопадному¹³.

Цей грот знаходиться, як уже зазначалось, на західному схилі Ай-Петринської яйли, на відкритій верхній площадці, обмеженій уступом, за яким починається нижня площадка (рис. 3). Остання обривається в глибоке провалля, на дно якого в дощову осінь та весною з гуркотом

¹³ Ю. Г. Колосов, Дослідження післяпалеолітичних стоянок Криму в 1958—1959 рр., Археологія, т. XVI, К., 1964.

стікають потоки водопаду. Розкопками на верхній площадці виявлено два культурних шари: верхній, гумусний, із знахідками пізньонеолітичного часу, та нижній, червоно-бурого суглинку з сумішшю щебеню, який включав матеріали пізньоазійського часу. На нижній площадці теж вдалося простежити існування культурних шарів, але їх дослідження ще попереду. Стоянка в гроті Водопадному тим цікава, що має чистий комплекс пізньоазійського часу. Серед крем'яних знарядь з другого шару стоянки переважають різці бокового типу, виконані на досить крупних пластинках, та геометричні мікроліти, в числі яких 8 сегментів і 2 трапеції (рис. 4, 1—6). В основному геометричні знаряддя

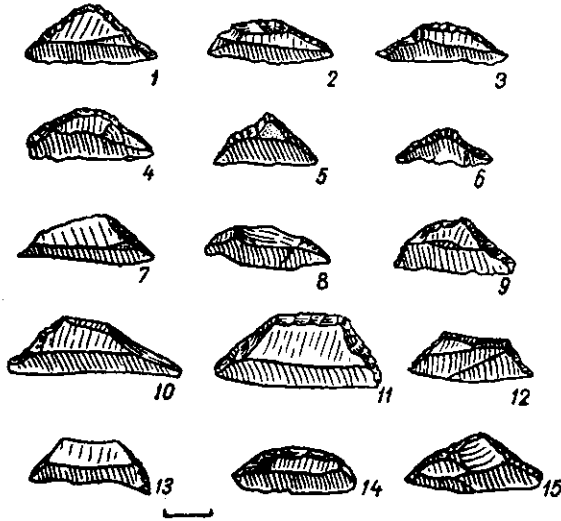

Рис. 4. Геометричні мікроліти пізньоазійського часу з ялл Криму.

крупних розмірів вироблені на товстих в перетині пластинках з однією гранню та грубою крутою ретушшю на дузі сегмента чи по боках трапеції. Серед них виділяється один, порівняно невеликий сегмент (рис. 4, 6), оброблений крутою притуплюючою ретушшю по дузі; він аналогічний сегментам з Сюрени II, які Е. А. Векілова виділяє в особливий тип¹⁴. Подібні сегменти (2 екз.) були знайдені нами на Карабі-яйлинській стоянці Алачук¹⁵. Е. А. Векілова відносить комплекс знахідок з геометричними мікролітами з Сюрени II до часу, який передує стоянкам типу Мурзак-коба. Отже, враховуючи увесь комплекс крем'яних виробів, нижній шар грота Водопадного треба вважати хронологічно безпосередньо передуючим шару з геометричними мікролітами Сюрени II.

Крім пізньоазійського шару в гроті Водопадному, нами знайдені окремі сегменти і трапеції азійського часу і на Карабі-яйлі на стоянках Алачук (рис. 4, 7—9), Суат-III (рис. 4, 10—14).

За останній час комплексна карстова експедиція АН УРСР на Карабі-яйлі обстежила Суук-Су. В крем'яному матеріалі звідти є один сегмент, який, безперечно, також відноситься до азійського часу (рис. 4, 15). Всі зображені на рис. 4 сегменти та трапеції типові для азій-

¹⁴ Е. А. Векілова, Мезолитическая стоянка Сюрень II, КСИА АН УССР, вып. 7, К., 1957, стор. 8.

¹⁵ Ю. Г. Колосов, Новые неолитические стоянки Крыма, КСИА АН УССР, вып. 7, стор. 15, рис. 15.

ського часу, і аналогії їм можна знайти в усіх добре вивчених печерних стоянках Криму, шари яких датуються раннім мезолітом.

Питання заселення яйл в кам'яний вік може бути значно поглиблене та розширене, якщо будуть виявлені нові пам'ятки епохи каменю як в печерах і гротах, так і на самих яйлах.

Ю. Г. КОЛОСОВ

К ВОПРОСУ О ЗАСЕЛЕНИИ КРЫМСКИХ ЯЙЛ В КАМЕННОМ ВЕКЕ

Резюме

Автор приходит к выводу, учитывая имеющиеся в настоящее время археолого-палеонтологические материалы, а также естественно-исторические данные, что крымские яйлы были заселены первобытными охотниками в раннепалеолитическое и позднепалеолитическое время. Яйла не оставалась необитаемой и в эпоху мезолита, особенно в ее ранний, азильский период. В пользу сказанного, вопреки мнению многих исследователей Крыма об отсутствии памятников азильского времени, свидетельствуют материалы из нижнего слоя грота Водопадного, а также отдельные находки, собранные на яйлах. Заселенность яйл во все периоды каменного века объясняется богатством их «смешанной» фауны и удобствами охоты. В этом отношении яйлы можно сравнить с охотничьими угодьями районов предгорного и степного Крыма. Вопрос о заселении яйл в каменном веке может быть значительно углублен и расширен при условии открытия новых стоянок как в пещерах и гротах, так и на самих яйлах.
